

*Barbara Cassin, Vsevolod Khoma, Amina Khelufi,
Daria-Asenia Kolomiets, Olga Simoroz*

“...YOU HAVE TO BEAR TO BE MEASURE”¹

*Барбара Касен, Всеволод Хома, Аміна Кхелуфі,
Дарія-Асенія Коломієць, Ольга Сімороз*

«...ВИ МАЄТЕ ВИТЕРПІТИ ТЕ, ЩО ВИ – МІРА»

© Б. Касен, В. Хома, А. Кхелуфі, Д.-А. Коломієць, О. Сімороз, 2019

¹ Це інтерв'ю організоване і здійснене членами Студентського товариства усної історії філософії. Воно відбулося 24 травня 2019 року на кафедрі історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час візиту Барбари Касен до Києва. Інтерв'ю було публічним, отже на кафедрі були присутні також викладачі, аспіранти, студенти спеціалізації «історія філософії та логіка». – Український переклад з англійської і французької зроблено українськими учасниками інтерв'ю.

Barbara Cassin, Vsevolod Khoma, Amina Khelufi, Daria-Asenia Kolomiets, Olga Simoroz

“...YOU HAVE TO BEAR TO BE MEASURE”

Olga Simoroz: *Nous espérons que vous allez bien. Merci de votre présence! Nous voudrions vous poser des questions à propos de votre vie, vos recherches et votre philosophie. Pouvons-nous commencer?*

Amina Kkhelufi: *If you don't mind, we'll speak English.*

Barbara Cassin: I mind, but I will manage (smile).

A. K.: *OK, thank you. First of all, we would like to ask you about your education. Where did you study? Why did you choose philosophy and, perhaps, did you consider any alternatives (for instance, philology or any other field of study)?*

B. C.: My education was quite traditional: I followed a classic french curriculum, which included a high school introduction to philosophy. This is perhaps unusual abroad, but is very normal in France. I had a good teacher in philosophy, and I was absolutely fascinated by the possibility of having a job where I could deal with questions such as: “Does God exist?” or “What is freedom?” I thought it would be extraordinary to do that for a living. I did realize that perhaps it would be easier for me to teach Greek, Latin or French literature, but I also thought that working with strange questions as such was worth the trouble.

O. S.: *Did any of your university professors or any other known philosophers in particular influence your work? Which of their ideas were most important to you?*

B. C.: I won't speak of people, I will rather speak about events. In France, a very large social and political movement happened in the year 1968. At the time, I was very young and everything was very new for me. We, students, realized that we could do things, political things, social things, and have an impact on the every-day life in our country and, why not, elsewhere in Europe or in the world. We suddenly felt free and powerful. That was a “new way of life”. I was still living with my parents but, at the same time, they themselves felt as well this taste of new freedom. This moment was far more consequential to my work than any teacher ever was.

That being said, I did have some teachers who were very important to me. In France, the *classes préparatoires* (preparatory classes) are part of the French post-secondary education system. They consist of two years of study (hypokhâgne and khâgne) which train students for enrolment in one of the *grandes écoles*. During my “hypokhâgne”, I had Michel Deguy as a teacher. He is a well-known poet and philosopher, who had a very cool way of teaching. At the time, he directed a poetic journal, “La Revue de Poésie”. We wrote all together an issue about 1968. The year after, in September 1969, I was invited to the Thor seminar, with Heidegger and René Char. This was very important to me. Heidegger was there: a great philosopher with great servants, even slaves around him, and we began to know he has really been a militant nazi. René Char was also: a great poet, and a great resistant. And they could speak together and exchange ideas. I was the only girl, and the youngest too. I was very impressed. I really met Rene Char and we became close together. All this has been of an utmost importance for me.

Vsevolod Khoma: *Although you were personally involved in the 1968 movement, you decided to focus your research on classical antiquity. Why did you pick Greek philosophy as your main field of study, rather than Marxism, Maoism, the French Enlightenment or even philosophers such as Simone de Beauvoir?*

Барбара Касен, Всеволод Хома, Аміна Кхелуфі, Дарія-Асенія Коломієць, Ольга Сімороз

«...ВИ МАЄТЕ ВИТЕРПТИ ТЕ, ЩО ВИ – МІРА»

Ольга Сімороз: *Ми сподіваємось, що у Вас усе гаразд. Дякуємо за Вашу присутність! Ми хотіли би поставити Вам питання про Ваше життя, Ваші дослідження, Вашу філософію. Можемо починати?*

Аміна Кхелуфі: *Якщо Ви не проти, ми будемо говорити англійською.*

Барбара Касен: *Я проти, але нічого страшного (посміхається).*

А. К.²: *Гаразд, дякуємо. Перш за все ми хотіли б запитати про Вашу освіту. Де Ви навчалися? Чому Ви обрали філософію і, можливо, у Вас були якісь альтернативи (філософія чи можливо якась інша царина досліджень?)*

Б. К.: *Моя освіта була досить традиційною: я йшла за класичною французькою навчальною траєкторією, яка включала елементарний курс з філософії у старшій школі. За кордоном це, можливо, виглядає нетипово, але у Франції це цілком нормальна річ. У мене був хороший викладач філософії, і мене цілковито захоплювала можливість отримати роботу, на якій я мала би справу з такими питаннями, як: «Чи існує Бог?» або «Що таке свобода?» Я гадала, що такий заробіток був би чимось надзвичайним. І складала собі звіт в тому, що, можливо, мені буде простіше викладати греку, латину чи французьку літературу, але я думала також, що праця над такими дивними питаннями варта клопотів.*

Ольга Сімороз: *Хто з Ваших університетських вчителів чи інших філософів особливо вплинув на вашу творчість? І які з їхніх ідей були найбільш важливими для Вас?*

Б. К.: *Я говоритиму не про людей, а радше про події. У Франції 1968 року виник вельми широкий соціально-політичний рух. Тоді я була дуже молодою і все було для мене дуже новим. Ми, студенти, склали собі звіт у тому, що могли би щось робити, щось політичне, щось соціальне, і чинити вплив на повсякденне життя в нашій країні й, чому б ні, у Європі чи у світі. Ми раптом відчули себе вільними та потужними. Це був «новий шлях у життя». Я все ще жила з батьками, але, у той же час, вони й самі відчували цей смак нової свободи. Цей момент вплинув на мою творчість більше за будь-якого вчителя.*

Маю сказати, що деякі мої викладачі були дуже важливими для мене. У Франції підготовчі класи [до Вищих шкіл] є частиною національної системи освіти. Вони передбачають дворічне навчання (hupokhâgne і khâgne), що готує учнів до вступу у Великі школи. У hupokhâgne одним з моїх професорів був Мішель Дегі. Це широко знаний поет і філософ, що відзначався дуже класною манерою викладання. Тоді він очолював поетичний часопис «La Revue de Poésies». Ми разом робили випуск 1968 року. Рік по тому, у вересні 1969, мене було запрошено в Тор, на семінар з Мартином Гайдегером і Рене Шаром. Це було вельми важливо для мене. Там був Гайдегер: великий філософ з великим слугами, ба навіть рабами навколо нього. І ми почали дізнаватися, що він справді був активним наці. Там також був Рене Шар, великий поет і великий діяч Опору. І вони могли розмовляти одне з одним і обмінюватися ідеями. Я була там єдиною дівчиною і, до того ж, наймолодшою учасницею. Я була глибоко вражена. Там я насправді познайомилася з Рене Шаром, з яким ми стали друзями. Усе це було гранично важливим для мене.

Всеволод Хома: *Попри особисту залученість в рух 1968 року, ви вирішили сфокусувати своє дослідження на класичній античності. Чому ви обрали провідною царину своїх досліджень грецьку філософію, а не марксизм, маоїзм, французьке Просвітництво або ж філософію на кшталт Симони де Бовуар?*

² Повні імена і прізвища учасників наводяться лише при першому зживанні, надалі вони замінюються аббревіатурами: Б. К. – Барбара Касен, А. К. – Аміна Кхелуфі, В. Х. – Всеволод, Хома, Д.-А. К. – Дарія-Асенія Коломієць, О. С. – Ольга Сімороз.

B. C.: First, I love Greek language, a language which allow me to perceive what a language is, and what translation could mean. Then, I think it is because of Heidegger. At the time, we used to study classical antiquity and the pre-socratics through Heidegger and Nietzsche's work. My own philosophical question was: "Is it possible to be Presocratic in some other way than the Heideggerian one?" The answer determined my interest and passion for the sophists. I found it extraordinary when I realized that Gorgias and his treatise "On Nature or the Non-Existent" presented a new way of thinking about Parmenides. If you are a Heideggerian, Parmenides is the origin of philosophy, the origin of thought. But very quickly, only fifty years after Parmenides, Gorgias came and said: «Look, what Parmenides says about Being, he could say about Non-being, and I myself can say it about Non-being. So, is Being an origin, an "Es gibt", "There Is", just needing to be unconcealed? Or is it simply a product of Parmenides' poem: Being is an *effect* of saying, and I can show it". And he did show it, quite critically. This was my first insight.

Later on, I translated Parmenides' poem, and showed how Homer could be found just behind Parmenides' verses and in Parmenides' description of The Being as a sphere. When Parmenides describes this Being – which will become the object of philosophy itself – he does so with the same words Homer employs to describe Ulysses' passing off the sirens attached to his mast "with his feet firmly planted in the ground"! They both speak of identity, of bonds that are limiting "by power of necessity". Philosophy borrows its words from poetry, yet this evidence Heidegger could not see.

I still remember a discussion between Char and Heidegger on the relationship between philosophy and poetry. Heidegger said: "We stand, poet and philosopher, waving and signaling at each other from distant mountains" and Char replied: "Is that so? I would rather say we are much like two prisoners in a cave, tapping on the wall and whispering through a hole, hoping that something will make it to the other side". So, all this "demystification" of the grand, the unfolding of thought has been very important to my work.

Daria-Asenia Kolomiets: *Did you ever meet or speak to Heidegger outside the Thor seminar, or did you participate in any other seminars? Did Michel Deguy invite you to this seminar?*

B. C.: It wasn't Michel Deguy who invited me to the seminar, it was actually François Fédier and Jean Beaufret. After May 1968 happened, I created along with Michel Deguy and a group of friends a sort of alternative university in my own apartment where we discussed poetry, philosophy, art, and politics. Patrick Lévy, the first translator of Hannah Arendt was also there, as well as Jean Beaufret, Dominique Fourcade and François Fédier. This is how we met and I eventually got invited to the Thor seminar, where I met René Char.

Regarding Martin Heidegger, I met with him a few other times. For instance, I got invited to his 80th birthday, and to his home too. I did not see him often, though. I never attended any other seminar with him. But in France at that time most of the serious students in philosophy were Heideggerians.

In a way, I began to work on the *Dictionary of Untranslatables* as a result of Heidegger's influence. Heidegger had the best understanding of the philosophical importance of translation. Accordingly, even today I find myself working often with Heideggerians: for example, Jean-François Courtine and Alain de Libera, who were both strongly influenced by Heidegger as I was (both as a teacher and as a philosopher).

Б. К.: По-перше, я люблю греку, мову, яка дозволяє мені досягнути те, чим є мова й що міг би означати «переклад». Далі, я гадаю, що через Гайдегера. На той час ми звикли студіювали класичну античність і досократиків через праці Гайдегера і Ніцше. Моїм власним філософським питанням було: «Чи можливо бути досократиком у якійсь інший спосіб, ніж гайдегерівський»? Відповідь на нього зумовила мою цікавість і мою прихильність до софістів. Коли я збагнула, що Горгій і його трактат «Про природу, або про Не-існуюче» пропонують новий шлях осмислення Парменіда, я побачила в цьому щось надзвичайне. Якщо ви гайдегерівець, Парменід є початком філософії, початком мислення. Однак, дуже скоро, лише за п'ятдесят років, прийшов Горгій і сказав: «Погляньте-но: те, що Парменід сказав про буття, він міг би сказати і про небуття, і сам я можу сказати це про небуття. Отже, якщо буття є початком, то «Es gibt» [досл. «це дано»], «це є», просто має бути неприхованим? Але якщо воно – просто продукт Парменідової поеми, то буття є ефектом говоріння, і я можу показати це». І він це доволі критично показав. Такою була моя перша здогадка.

Пізніше я переклала Парменідову поему й показала, як за віршами Парменіда й у Парменідовому описі буття як сфери міг стояти Гомер. Коли Парменід описує це Буття – що стане об'єктом філософії як такої – він робить це тими самими словами, які Гомер ужив для опису того, як повз сирен пропливає прив'язаний до щогли Одисей «із ногами, що міцно вросли в землю». Вони обоє кажуть про тотожність, про пуга, що обмежують «міццю необхідності». Філософія запозичує свої слова з поезії, але цієї очевидності Гайдегер не міг би побачити.

Я досі пам'ятаю дискусію між Шаром і Гайдегером про співвідношення філософії й поезії. Гайдегер казав: «Ми, поет і філософ, один одному махаємо руками й надсилаємо сигнали, стоячи на відділених горах». А Шар відповів: «Справді? Я радше сказав би, що ми – ніби два в'язні в печері, обстукуюмо стіни й перешіптуємося крізь діру, сподіваючись, що з іншого боку щось станеться». Отже, уся ця «демистифікація» великого, розгортання думки були вельми важливими для моєї праці.

Д.-А. К.: *Ваше особисте спілкування з Гайдегером обмежилось єдиним семінаром у вересні 1969 чи ви брали участь в інших семінарах? Чи мали ви інші зустрічі з Гайдегером, поза семінаром? І чи отримали ви запрошення на семінар від Мішеля Дегі?*

В. С.: На семінар мене запрошував не Мішель Дегі. Це були Франсуа Федьє і Жан Бофре. 1968 року, після травневих подій, я, разом із Мішеллем Дегі, організувала дружню компанію, такий собі різновид альтернативного університету в моєму будинку, де ми обговорювали поезію, філософію, мистецтво й політику. Патрік Леві, перший перекладач Ханни Арендт, теж входив до неї, як і Жан Бофре, Доменік Фуркад і Франсуа Федьє. Саме так ми познайомилися, а згодом мене запросили на семінар в Тор, де я познайомилася із Рене Шаром.

Що стосується Мартина Гайдегера я бачилася з ним ще кілька разів. Наприклад, я отримала запрошення на його вісімдесятиріччя і до нього додому також. Однак я бачила його не часто. У жодному іншому семінарі з ним я участі не брала. Але в ті часи у Франції чимало серйозних студентів-філософів були гайдегерівцями.

У деякому сенсі, я почала працювати над «Словником неперекладностей» саме під впливом Гайдегера. Він найкраще розумів філософську значущість перекладу. Тож мені й тепер часто доводиться працювати разом з гайдегерівцями, наприклад, із Жаном-Франсуа Куртеном і Аленом де Лібера, що обидва, як і я, зазнали Гайдегерового впливу (впливу вчителя і філософа).

A. K.: *What was your impression of Martin Heidegger as a person and as a lecturer?*

B. C.: I attended his seminar class, but none of his lectures, which is definitely not the same. Heidegger was – how can I put it? – like an eagle, in a way. Yet at the same time, he was also much like a bavarian barrel maker. I don't know why, but that's just how I thought of him. He could have been an eagle or a barrel maker: he was somewhere in between. Have you ever seen that photo of us having breakfast together? Yeah, so I think you know what I mean. He is both an eagle and a man staring at the strange young lady sitting next to him.

O. S.: *Constantin Sigov has referred to you as a modern version of Hannah Arendt, her 21st century analogue. Do you agree with him? When did you discover Hannah Arendt for yourself? Did you ever meet her?*

B. C.: I never met her, but I do know her through other people. I was one of the first translators of Hannah Arendt. I discovered her work through Patrick Lévy who is the most important instigator of Arendt's translations. We were waiting for her at the Thor Seminar, but she didn't come, may be because Heidegger was not by himself at the moment. You know how it is.

In any case, Hannah Arendt is an important figure for me as a woman philosopher. She was also Jewish, but in a radically non-confessionnal way, which is also very significant for me.

D.-A. K.: *How appealing were Hannah Arendt's philosophical ideas to you?*

B. C.: The way she parted ways with Heidegger is very interesting to me. She said, for example, that she refused to be called a political philosopher because “we can hardly help finding it striking and perhaps exasperating that Plato and Heidegger when they entered into human affairs, turned to tyrants and Führers”. There is something like a *déformation professionnelle* that makes philosopher fond of tyrants.

There is another aspect of her thought that is very dear to me. She articulated the difference between mother tongue and belonging to a nation. She said she never felt belonging to any people, neither German nor Jewish, but that her mother-tongue, German language, was her *Heimat*. So I've translated her a lot, and revised a lot of translations of her works in French, for example her *Denktagebuch*.

V. K.: *Let's go back to the Dictionary of Untranslatables: can you tell us more about how you came up with this project? Did you wake up one morning and decide that you would do it? Or did you slowly develop this idea over time?*

B. C.: I was working at Éditions du Seuil, a French publishing house. Thierry Marchaisse had suggested to make a philosophy dictionary and asked if I wished to do it. I asked what the focus of this new philosophical dictionary would be, and I was basically told: it's the same old thing. Then I wondered: when we make philosophical dictionaries, are we really dealing with concepts, or with words? Is it possible to take into account the simple and obvious fact we are philosophizing in tongues, with words? Won't it be a new way of making a philosophical dictionary? An european one, just as Benveniste did for his *Vocabulaire des institutions indo-européennes*?

This wasn't exactly new to me: as a translator of Greek, I constantly deal with difficulties of translation: how could we translate *logos* for example? It is certainly an “untranslatable”, but not in the Heideggerian sense. For Heidegger, Greek and German, which is even more greek than Greek itself, are superior to other languages. They are nearer to Being because they are “authentic”, rooted in a race and a soil. What if one refuses this type of hierarchy? Refuses what I can call an “ontological nationalism”? I tried to invent a new way to philosophize with words rather than concepts, and with words and languages that were not superior to one another, but simply on the same level. That is how the idea emerged.

А. К.: *Які Ваші враження від Мартіна Гайдегера як особистості та як лектора?*

Б. К.: Я була присутньою на його семінарі, але не його лекціях, це, звісно, не одне й те ж. Гайдегер, як би це сказати, був у певному сенсі орлом. Але водночас він також дуже нагадував баварського крота. Не знаю чому, але саме так я думала про нього. Він міг би бути орлом або кротом: він ніби розташовувався немовби посередині між ними. Чи ви бачили вже фото, на якому ми з Гайдегером снідаємо разом? Він є одночасно орлом і чоловіком, що пильно дивиться на дивну молоду дівчину, що сидить поряд із ним.

О. С.: *Костянтин Сігов назвав Вас новою версією Ганни Арендт, її аналогом у XXI столітті. Чи погоджуєтесь Ви з ним? Коли Ви відкрили для себе Ганну Арендт? Чи зустрічалися коли-небудь із нею?*

Б. К.: Я ніколи не бачилася з нею, але знаю її через інших людей. Я була однією з перших перекладачів Ганни Арендт. Я відкрила її для себе її творчість через Патріка Леві, він є найбільш впливовим ініціатором перекладу Арендт. Ми чекали на неї на семінарі в Торі, але вона не приїхала, тому, мабуть, що Гайдегер був там не сам тоді. Ви знаєте, як це буває.

У кожному разі, Ганна Арендт є для мене важливою постаттю, як жінка-філософ. Крім того, вона була єврейкою, що для мене теж дуже важливо.

Д.-А. К.: *Наскільки привабливі для вас філософські ідеї Ганни Арендт?*

Б. К.: Мені є вельми цікавим той шлях, на якому її шляхи з Гайдегером розійшлися. Вона сказала, наприклад, що відмовилася називати себе політичним філософом, оскільки «майже неможливо завадити собі вважати й те, що коли Платон і Гайдегер беруться до людських справ, вони прихиляються до тиранів і фіюрерів». Існує щось на кшталт «професійної деформації», яка змушує філософів закохуватись у тиранів.

Існує й інший вельми дорогий для мене аспект її мислення. Вона роз'яснила різницю між рідною мовою і приналежністю до нації. За її словами, вона ніколи не відчувала приналежності до жодного народу, ані до німецького, ані до єврейського, але її рідна мова, німецька, це і є її Вітчизна (Heimat). Отже, я переклала чимало з неї, а також відредагувала чимало перекладів її праць французькою, зокрема її *Denktagebuch*.

В. Х.: *Повернімося до «Словника неперекладностей». Чи могли б Ви розповісти про те, як ви задумали цей проєкт? Ви прокинулись одного ранку й вирішили зробити це? Чи повільно розвивали цю ідею з плином часу?*

Б. К.: Я працювала у «Seuil», одному з французьких видавництв. Т'єрі Маршез запропонував створити філософський словник і запитав мене, чи я хотіла б я узятися за це. Я ж запитала, якою буде специфіка цього нового філософського словника, і почула, головним чином, що це буде щось те саме, старе. Тоді я зацікавилася: якщо ми укладаємо філософський словник, з чим ми насправді маємо справу – з поняттями чи зі словами? Чи можливо взяти до уваги той простий і очевидний факт, що ми філософуємо мовами, використовуючи слова? Чи не стане це новим способом укладання філософського словника? Європейського, подібно до того, як Бенвеніст укладав свій «Словник індоєвропейських інституцій»?

Це не було чимось зовсім уже новим для мене. Як перекладач з греки я постійно стикалася з труднощами перекладу; як перекласти, наприклад, *logos*? Ідеться, безумовно, про «неперекладне», але не в гайдегерівському сенсі. Для Гайдегера грека й німецька (ще більш грецька за саму греку) є вищими за решту мов. Вони ближчі до буття, адже вони «автентичні», закорінені в расі й ґрунті. А якщо відкинути цей тип ієрархії? Відкинути те, що я називаю «онтологічним націоналізмом»? Я намагалася винайти новий спосіб філософувати радше зі словами, ніж із поняттями, причому зі словами й мовами, які не є вищими за інших, але перебувають із ними просто на одному рівні. Саме так і виникла ідея.

When I decided to undertake this project, I invited my philosopher friends and colleagues to my house to discuss our new project. Most of them were Heideggerians, just because any serious philosopher at that time had been trained that way: Jacques Derrida, Gilles Deleuze... When I presented my idea, two things happened: first, Tullio Gregory, an Italian philosopher and director of the *Lessico Intellettuale Europeo* asked me: “But Barbara, will the lemmas of your dictionary be concepts or words?” That is when I realized that, strictly speaking, my dictionary would be made up of *words in tongues*. Jean-Luc Marion then said to me: “I don’t think I want to take part in this project because, you know Barbara, this is some sort of sophistic dictionary you are making”. And he was absolutely right. You see, these two remarks gave me a clearer view of the project.

D.-A. K.: *What projects are you currently working on? What will the Dictionary be in the next decade?*

B. C.: Well, I am currently working on many things. First, I want to bring together on the net all the different translations-reinventions of the *Dictionary of Untranslatables* (it has been or is in the process of being translated in more than ten languages now), and try to understand how they may combine and complement one another. A network, with new issues – possibly a “wiki of untranslatables”... This is my current project in the making.

Now, another project that I am carrying out is something I like to call *Maison de la sagesse-Traduire* or “House of wisdom-Translate”, which is a very large project made up of three different moments. «House of wisdom» is a translation of *Bayt al-Hikmah*, which used to be a large complex and library that belonged to the Abbasid Caliphs in Baghdad between the 6th and the 11th centuries. This is where poets, translators, scientists, technologists, and other scholars gathered. They came together to discuss and translate in arabic books written in other tongues. I want to create a *Maison de la sagesse* that is suited to present-day Europe and France. Translation is a know-how with differences, and today we do badly need such a practice... Our first action concerns the reception of foreigners: how are we to greet them? We do so by paying heed to our differences. That is why I am proposing glossaries of French bureaucracy. When migrants arrive in France, we ask them what their name is, their surname, their date of birth, whether they are married, divorced, in a civil partnership, etc. The problem is, when we do so, we take these categories for granted and act as if they were self-evident! Things are not that simple. These categories refer to *our* schemas, *our* view of things, *our* culture. Granted, these questionnaires are absolutely normal and even necessary, but it is important for both newcomers and French administration to understand one another, and avoid thinking that everyone thinks in the same terms.

The second moment of this project concerns the insertion of migrants: what to do once they are already here. We propose some sort of “Museum-bank”, where we take these two ideas – museum and bank – and transform them into something new. Our model includes a microcredit bank that lends money to people in exchange for an object and its story, its “biography” that is also of course part of its owner’s biography. The object is not “bankable” in itself, but it is valuable as a token of life. We can thus transform the idea of “bank” and the idea of “museum” by exhibiting these objects along with their stories and give their owners money in exchange. This is what we have been trying to create in France, both in Marseille and in Paris.

The third action is focused on religions, in order to prevent fundamentalisms. We are working on a Dictionary of the untranslatables of the three monotheisms. How do Torah, Bible and Quran speak of God, of man, of belief etc., in their own tongues? I wish to articulate the differences and similarities between these and make something out of that comparison.

Коли я вирішила взятися за цей проєкт, я запросила своїх друзів та колег філософів прийти до себе додому для обговорення нашого нового проєкту. Більшість із них були гайдегерівцями, просто тому, що кожен серйозний філософ на той час був сформований у такому дусі: Жак Деріда, Жиль Дельоз... Коли я виклала свою ідею, сталося дві речі: поперше, Тулліо Грегорі, італійський філософ, директор Lessico Intelletuale Eugore, запитав мене: «Барбаро, але ж чим будуть леми твого словника: поняттями чи словами?» Саме тієї миті я склала собі звіт у тому, що мій словник складатиметься зі слів різних мов. Жан-Люк Марйон тоді сказав мені: «Не думаю, що хочу брати участь в цьому проєкті, адже ти знаєш, Барбаро, що створюєш деякий різновид софістичного словника». І він повністю мав рацію. Ви розумієте, що ці два зауваження дали мені ясніше побачити проєкт.

Д.-А. К.: *Над якими проєктами ви працюєте нині? Чим стане Словник у наступному десятилітті?*

Б. К.: Ну, нині я працюю над багатьма речами. Передовсім я хочу в інтернеті зібрати воедино усі різноманітні переклади-переробки Словника неперекладностей (нині він перекладений чи перекладається понад десятьма мовами) і спробувати зрозуміти, як вони можуть комбінуватися і взаємодоповнюватися. Мережа зі додаванням нових випусків – така собі «вікіпедія» неперекладностей... Цей проєкт зараз у розробці.

Далі, інший проєкт, який я здійснию, я волю називати «Maison de la sagesse-Traduire» або «Будинок мудрості-перекладу». Це дуже великий проєкт, що складається з трьох різних моментів. «Будинок Мудрості» – це переклад назви Bayt al-Ḥikmah, що в давнину був великим комплексом з бібліотекою, що належав абасидським халіфам Багдада від VI до XI століття. Тут разом збиралися поети, перекладачі, вчені, технологи й інші вчені. Вони збиралися, щоб обговорювати й перекладати арабською книжки, написані іншими мовами. Я хочу створити Maison de la sagesse, пристосований до сучасної Європи й Франції. Переклад – технологія роботи з відмінностями, і сьогодні ми справді потребуємо такої практики... Наша перша акція стосується прийому іноземців: як нам із ними вітатися? Ми робимо це, звертаючи увагу на наші відмінності. Ось чому я пропоную глосарії французької бюрократії. Коли мігранти приїждять до Франції, ми запитуємо їхнє ім'я, прізвище, дату народження, одружені вони чи розлучені, чи перебувають у цивільному партнерстві тощо. Але все не так просто. Ці категорії відсилають до наших схем, до нашого бачення речей, нашої культури. Звісно, ці питання абсолютно нормальні і навіть необхідні, але важливо, щоби новоприбулі і французька адміністрація розуміли одне одного й уникати думки, що всі думають в однакових термінах.

Другий момент цього проєкту стосується включення мігрантів: що робити того дня, коли вони вже тут? Ми пропонуємо деякий різновид «Музею-банку», запозичуючи ці дві ідеї, музею й банку, і трансформуючи їх у щось нове. Наша модель передбачає банк мікрокредитування, що що надає людям гроші в обмін на якийсь предмет і його історію, його «біографію», що становить також частину біографії його власника. Предмет не є «банкообліковуваним» сам по собі, але він є цінним як свідчення життя. Можна також трансформувати ідею «банку» й ідею «музею», створивши експозицію цих предметів і водночас їхніх біографій, і даючи навзаєм їхнім власникам гроші. Це те, що ми насправді намагаємося запровадити у Франції, як у Марселі, так і в Парижі. Третя акція зосереджена на релігіях, щоби запобігти фундаменталізму. Ми працюємо над Словником неперекладностей трьох монотеїзмів. Як Тора, Біблія й Коран говорять про Бога, про людину, про віру тощо їхніми рідними мовами? Я хотіла би розібратися у відмінностях і подібностях, і на щось здобутися із цього порівняння.

A. K.: *Could you tell us more about the Truth and Reconciliation Commission in South Africa? How did you join? We would love to hear about your experience working there.*

B. C.: Yes, this was a very important experience for me. I worked there as an invited professor, teaching rhetoric at the University of Cape Town (UCT), and I had a group of pupils working with me. I was asked by the African National Congress to help bringing Parliament closer to people, and I tried to help in any way I could. The hearings were presented on television each Sunday night in hour-long episodes of the Truth Commission Special Report: this event was truly open for everybody to see and live. As I was there, I tried to theorize on what was happening: regarding the performative strength of speech, how words *did* things and brought random people together. Perhaps most meaningful is that this was *not* a search for truth, but rather a *making* of a common past: we were in search of “enough of the truth for” making and sharing such a past. This was crucial, and well theorized by Desmond Tutu. If I put Desmond Tutu alongside Gorgias, they are absolutely connected, politically. For example, Desmond Tutu says that we used to think that language describes reality. However, the Commission would not agree. The Commission thinks that “language, discourse and rhetoric make things”, and *produce* reality: words are efficient. Gorgias said the exact same thing: “*logos* is a powerful master”; “with the smallest and most inapparent of bodies”, that’s to say words, sounds, “it can produce the most divine effects”. The performative character of words is certainly not enough to cure the world, but words do have a “healing power”: “Revealing is healing” was one of the Commission’s motto, just as if there could be a psychoanalysis at the scale of a nation. Yet the efficiency of words, their performative power is real and very relevant to politics. That is why this was all so interesting to me.

V. K.: *Would you consider yourself a philosopher, or rather a historian of philosophy? And how can we define this difference when philosophy becomes history of philosophy and history of philosophy becomes philosophy? How can we define this main step?*

B. C.: I am a Heideggerian in that regard: I think that the history of philosophy makes philosophy. I will always choose a good historian of philosophy over a bad philosopher. I recently wrote a book with Alain Badiou, which will come out in October: the title is *Man, Woman, Philosophy*. Alain Badiou, as you may know, is a Platonist and a mathematician. I, on the other hand, am a sophist and a philologist as well as a philosophy historian. The main question we address in our book is: do our different approaches have anything to do with the fact that he is a man and I am a woman? How does it work? I must say, Alain Badiou and I are very different. I don’t share all his political views, for example. To speak in kantian terms, we do not have the same critique of the pure reason; we both are not interested (and even a little bit disgusted) by the critique of the practical reason, but what we do really share is a common critique of judgement. We have for example a common judgment on manuscripts we choose to edit or not. But anyhow we know we have to judge, as it has been said by Protagoras as well as by Hannah Arendt: “And you, you have to bear to be measure”. This is the case concerning taste or politics. One has to judge and to decide, and has to learn to do it in a better way 0 this is *culture*. That’s why history of philosophy interests me so much...

V. K.: *Thank you.*

А. К.: *Чи не могли б Ви розповісти нам детальніше про Комісію правди та примирення (Truth and Reconciliation Commission) у Південній Африці? Як Ви приєдналися до цієї комісії? Було б цікаво почути про досвід, який Ви там отримали.*

Б. К.: Так, це було дуже важливим досвідом для мене. Я працювала там запрошеною професором, викладала риторику в Кейптаунському університеті. У мене було кілька учнів, з якими ми разом працювали.

АНК попросив мене допомогти наблизити парламент до громадян і я намагалася допомогти як лише могла. Наші слухання показували по телевізору кожного суботнього вечора, годинними передачами про звіт Комісії з істини: ця подія була справді відкритою, всі могли дивитися її і переживати. Будучи присутньою там, я намагалася теоретизувати про те, що відбувалося: стосовно перформативної сили слова, як слова створювали речі й об'єднували разом випадкових людей. Найзначущішим, мабуть, було те, що це не був пошук істини, а радше створення спільного минулого. Ми перебували в пошуках «істини, достатньої для того, щоби» створити й розподілити між усіма це спільне минуле. Цю вирішальну обставину добре осмислив на рівні теорії Десмонд Туту. Коли я зістала позиції Десмонда Туту й Горгія, то політично вони виявилися абсолютно пов'язаними. Наприклад, Десмонд Туту сказав, що ми думаємо, ніби мова описує реальність. Однак Комісія ж так не погодилася би з цим. Комісія думає, що «мова, дискурс і риторика створюють речі» і виробляють реальність. Горгій говорив точнісінько те саме: «логос – могутній майстер»; «з найменших і найнепомітніших тіл», себто зі слів, звуків, він може виробляти найбожественніші ефекти». Перформативний характер слів не, є, звісно, достатнім для зцілення світу, але слова мають «силу зцілювати»; «Розкрити означає зцілювати» стало гаслом Комісії, вона немов би здійснювала психоаналітичний сеанс у масштабі всієї нації. Поки що впливовість слів, їхня перформативна влада є реальною й вельми тривкою в політиці. Тому все це так зацікавило мене.

В. Х.: *Ким ви вважаєте себе: філософом чи радше істориком філософії? І в який спосіб ми можемо визначити цю відмінність, коли філософія стає історією філософії, а історія філософії – філософією? Як визначити цей ключовий крок?*

Б. К.: У цьому плані я – гайдегерівка. Я вважаю, що історія філософії створює філософію. Я завжди надаю перевагу доброму історичному філософії перед поганим філософом. Нещодавно я написала книгу у співавторстві з Аленом Бадью, яка вийде друком у жовтні. Вона називається «Чоловік, Жінка і Філософія». Як вам, мабуть, відомо, Ален Бадью є платоніком і математиком. Я ж, з одного боку, софіст і філолог, з іншого – історик філософії. Головне питання, до якого ми звертаємося в нашій книзі: чи пов'язана різниця наших підходів якимось із тим фактом, що він чоловік, а я жінка? Як це працює? Мушу сказати, що ми з Аланом Бадью дуже різні. Наприклад, я не поділяю жодних його політичних поглядів. Висловлюючись в кантівських термінах, ми не маємо однієї й тієї ж критики чистої рації. Ми обоє зовсім не цікавимося критикою практичного розуму (і маємо навіть деяку відразу до неї), але що в нас справді спільного, то це критика судження. Наприклад, у нас спільне судження щодо рукописів, які ми маємо обирати для видання чи відкидати. Але хай там як, а ми знаємо, що повинні судити, як висловлювалися Протагор і Ханна Арент: «І ви маєте, маєте витерпіти те, що ви – міра». Цей випадок стосується смаку або політики. Слід судити й вирішувати, і навчитися робити це якнайліпше – у цьому й полягає культура. Ось чому мене так цікавить історія філософії.

В. Х.: *Дякую.*

D.-A. K.: *What does it mean to be “an immortal”? What does it mean to you, personally, when somebody becomes a member of the Académie Française?*

B. C.: Oh, it’s funny! It means two things: first, you know that all members of the *Académie Française* have a sword. This sword is, of course, not to kill but rather symbolic: it allows us to speak without fear, even in front of the king. That is the main thing – you are authorized to speak without fear. It is important, because it implies a certain feeling of liberty, of absolute freedom. Also, the members of the *Académie Française* are meant to take care of the French language. Our main task is to write a Dictionary, but a “perpetual” dictionary: when it comes to Z, it has to begin again with A. So language is an *energeia*, as Humboldt said, a flux between norm and use. I think that the *Dictionary of Untranslatables* is the reason why I was elected. The motto written on my sword is: “More than one language”, which comes from Derrida.

V. K.: *Maybe you could tell us a little bit more about your colleagues at the Académie Française?*

B. C.: Unfortunately, I can’t because I am yet to be admitted. I will become a member in October.

V. K.: *Well then, we will have to put it off for our next interview. We would like to say thank you.*

B. C.: Thank you.

Received 28.09.2019

Barbara Cassin, Amina Khelufi, Vsevolod Khoma, Daria-Aseniia Kolomiets, Olga Simoroz

“...You have to bear to be measure”

Interview of members of the Student Society of Oral History of Philosophy (Taras Shevchenko National University of Kyiv) with Barbara Cassin, a member of the French Academy. The main topics of the interview are Barbara Cassin’s intellectual biography, the origin of the Dictionary of untranslatability’s idea, the philosophical influence of Martin Heidegger, contemporary studies of untranslatability and their practical application.

Д.-А. К.: *Як це бути «безсмертною»? Що це означає для вас особисто, коли хтось стає членом Французької Академії?*

Б. К.: О, це кумедно! Це означає дві речі. По-перше, ви знаєте, що всі члени Французької Академії мають шпагу. Шпага ця, звісно, не для того, щоб вбивати, це радше щось символічне: вона дозволяє нам говорити без страху навіть перед лицем короля. Це найсуттєвіше – вам дозволено говорити без страху. Вона важлива, бо передбачає деяке відчуття свободи, абсолютної свободи. Понад те, на членів Французької академії покладено обов’язок дбати про французьку мову. Наше головне завдання – писати словник, але словник «безперервний»: коли доходимо до Z, слід знову починати з A. Отже, мова є енергією, як казав Гумбольдт, потоком, що пробігає між нормою й узусом. Я гадаю, що «Словник неперекладностей» був тією підставою, через яку обрали мене. Девіз на мійй шпазі: «Більше, ніж одна мова», що належить Дериді.

В. Х.: *Можливо, Ви б могли розповісти нам децю розлогіше про ваших колег з Французької академії?*

Б. К.: Не зможу, на жаль, бо я ще маю бути прийнятою. Я стану членом академії в жовтні.

В. Х.: *Що ж, гаразд, маємо відкласти це до нашого наступного інтерв’ю. Ми хотіли би красно подякувати Вам.*

Б. К.: Дякую вам.

Одержано 28.09.2019

Барбара Касен, Всеволод Хома, Аміна Кхелуфі, Дарія-Асенія Коломієць, Ольга Сімороз

«...Ви маєте витерпіти те, що ви – міра»

Інтерв’ю членів Студентського товариства усної історії філософії (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) з Барбарою Кассен, членом Французької Академії. Головними темами інтерв’ю є інтелектуальна біографія Барбари Касен, виникнення ідеї Словника неперекладностей, філософський вплив Мартина Гайдегера, сучасні дослідження неперекладності і їхнє практичне застосування.

Barbara Cassin, philosopher and philologist, CNRS gold medalist and member of the French Academy.

Барбара Кассен, філософ і філолог, лауреат Золотої медалі CNRS і член Французької Академії.

e-mail: barbaracassin2@gmail.com

Amina Khelufi, PhD student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Аміна Кхелуфі, аспірантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: amina.khelufi@gmail.com

Daria-Aseniia Kolomiets, undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Дарія-Асенія Коломієць, студентка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: dariyaaseniya@gmail.com

Olga Simoroz, undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Ольга Сімороз, студентка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: olgasim11@gmail.com

Vsevolod Khoma, undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Всеволод Хома, студент філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: mailhap25@gmail.com
